

TÁRCZA.

BETEG ÉS SEBESÜLT KATONÁK A MAGYAR FÜRDŐK BEN A XVIII. SZÁZADBAN.¹

A hétéves háborúban nagyon megnövekedett azon beteg s sebesült katonák száma, kiket, hogy egészségüket visszanyerjék s ismét harczképesek legyenek, rövidebb-hosszabb gyógykezelésre fürdőbe kellett küldeni. Azonban Németországban mindenféle dült a harcz, az osztrák fürdők, melyek amúgy sem voltak valami nagy számmal, már túlszűfoltak voltak s így Mária Terézia királynő elhatározta, hogy a magyarországi fürdőügyet felkarolja s rendezi olyaténképen, hogy a hadsereg követelését is kellő mértékben kielégítse.

A királyné ily értelmű rendelete alapján a helytartótanács felszólította a megyéket, kutassanak gyógyforrások után, orvosaik küldjenek be róluk véleményes jelentést; szintúgy tegyenek jelentést a már meglevő gyógyfürdők földrajzi fekvéséről, éghajlati viszonyairól, gyógyerejükről, van-e ott fürdőtelep, milyenek a lakás- s ellátási viszonyok stb.

A megyék kellő alaposzággal s rendszerességgel tettek eleget e felszólításnak s mikor a jelentések beérkeztek, kitünt, hogy a gyógyhatású ásványvízforrások száma sok százra rúg. Természetesen ezek jó részét egyrészt földrajzi fekvésénél fogva, másrészt pedig azért, mert távol

¹ Orsz. Ltár. Helyttan. o. : Militaria. Lad. L. nr. 2.

esett lakott helyektől, a katonák gyógykezeltetése szempontjából nem jöhetett tekintetbe, azért a kormány nem is tett az érdekekben semmit.

Az akkori harczteréhez, később pedig a békeidőben a katonasággal leginkább megrakott Csehországhoz s Morvaországhoz legközelebb fekszik az északkeleti felföld s így érthető, hogy elsősorban Trencsénteplicz lett katonai gyógyfürdővé, különben még ma is javarészben az. Ezenkívül igen gyakran küldtek beteg katonákat Budára, Pöstyénre, Nagyváradra, Stubnyára és Selmecze. Leghamarabb Teplicz fejlődött s csak miután túlzásfúltság miatt vettek számításba más fürdőket is, küldték a katonákat az előbb említett helyekre, de rendszerint csak akkor, mikor Teplicz már nem fogadhatott be több beteget. Valahányszor más fürdőt kellett ilyen czélokra berendezni, mindig a tepliczi minta volt a mértékadó.

Trencsénteplicz ekkor már általánosan ismert, jó hírnevű fürdő volt. Bár a fürdőtelep több kiváltsággal volt felruházva, így mentes volt a beszállásolás alól is, nem volt valami nagy. A fürdővendégek száma pedig egyre növekedett s a XVIII. század hatvanas éveiben állandóan háromszáznál több fürdővendég tartózkodott ott. Így a fürdővendégek nem számíthattak valami nagy kényelemre, a lakosság ellenben egyre emelkedett jólétben s drágításban.

Az akkori megyei orvos jelentése szerint a kéntartalmú víz nemcsak belső betegségeket gyógyít, hanem kiütéseket s sebeket is. Így azon előnyön felül, hogy könnyen megközelíthető, ez is arra bírta a katonai hatóságokat, hogy itt létesítsék az első katonai fürdőtelepet. Mindenekelőtt építettek 300 beteg katonára s azok kísérői számára elegendő lakást, melyeket ágyakkal és ágyneműekkel maga a katonaság szerelt fel. Ha azonban ezek megteltek, azt kívánta a haditanács, hogy helyezték el a többi katonát a polgárok házaiban. Mikor a polgárság előjogaira hivatkozva ez ellen élénken tiltakozott, a katonai hatóság hajlandó volt az így elszállásolt katonákért dupla ágybért, vagy hálópénzt fizetni. A lakosság azonban nem volt hajlandó ezen ajánlatot elfogadni, azon egyszerű gazdasági oknál fogva, mert ha a katonákat szállásolják be náluk, elesnek a sokkal nagyobb jövedelmet hajtó polgári fürdővendégtől. Végre is, hogy az örökös viszálynak véget vessen, a katonaság kibővítette az épületeit.

A fürdőző katonaság ellátási költségeit a katonai hatóság fedezte, de arról, hogy elegendő kenyér, hús s más egyéb élelmiszer legyen, a megyének kellett gondoskodnia. Rendelt is a megye erre a czélra külön fürdőbiztosokat, mert ez bizony sok gondot okozott s sok fáradsággal járt. A hétéves háború befejezése után egy időre megcsappant ugyan

a Tepliczre küldött beteg katonák száma, de csakhamar ismét emelkedett s egyik-másik esztendőben kétszeresre vagy háromszorosra is felszökött. Íme 15 év kimutatása :

1761-ben volt Tepliczen 439 katona.

1762 s 1763-ból nincs adat.

1764	99	1770.....	316
1765	93	1771.....	170
1766	81	1772.....	321
1767	101	1773.....	kb. 300
1768	439	1774.....	253
1769	865	1775.....	343

Ennyi s ily változó számú ember ellátásáról gondoskodni nem csekély feladat volt. Panaszkodtak is eleget a szegény fürdőbiztosok. A legtöbb gondot okozta a hús beszerzése. A fürdőn csak egy mészáros volt s ez egyedül nem elégíthetett ki minden kívánalmat s ezért a megye a dubniczi s trencsényi mészárosokat kötelezte, hogy gondoskodjanak az esetleg mutatkozó hiányok pótlásáról. A kenyérhez szükséges lisztet a trencsényi katonai élelmiszerraktár szolgáltatta. A többi élelmiczikkből a megye jelentése szerint, jó pénzért mindig kapható, a mennyi csak kell.

A magyar fürdőkre azonban nemesak a magyar ezredek küldték katonáikat, hanem a cseh, morva, német s olasz ezredek is. Az ezredparancsnokok a beteg katonákról jelentést tettek a hadsereg főparancsnokságnak s ez intézkedett azután azoknak fürdőbe küldéséről. A helytartótanács útján idejekorán értesítettett a megyei vagy városi hatóság, hogy akkor s akkor annyi s annyi beteg katona érkezik, tegyék meg a kellő intézkedéseket. Ha kisebb szállítmányok mentek, egy altiszt kísérte őket. Nagyobb szállítmányokat egy-egy tiszt vezetett a melléje beosztott altisztekkel s közlegényekkel.

Miután a fürdőtelepek nem voltak valami nagyok, tehát orvos sem volt ott annyi, mint ma a legkisebb fürdőhelyen. Hogy tehát a katonák kellő orvosi kezelés alatt álljanak, minden nagyobb betegszállítmányhoz beosztottak egy-egy felcsert vagy táborigyógyintézet s néhány betegápolót. Érdekes, hogy ilyen szállítmányokkal sokszor beteg katonasszonyok is küldettek gyógykezelésre katonai költségen. Szállítás közben kellő alkalmatosságokról, pihenő helyekről stb. a megyének kellett gondoskodnia, szintűgy arról is, hogy a felgyógyulás után a katonák azonnal visszaszállíttassanak ezredeikhez.

Arról, hogy a fürdőbe elindított katonák mily betegségekben szenvedtek, igen ritkán szól a hadsereg főparancsnokság az ő átírataiban.

Általában megrongált egészségi állapotuk helyreállítása céljából küldik a katonákat fürdőbe, vagy pedig mert gyógyfürdőre van szükségük, menesztik őket négy vagy hét hétre (ez a rendes kezelési időtartam) valamelyik fürdőbe. Néha azonban feltüntetik a betegséget is: kiütések; sápadtság, szédülés s más ilyen állapotok; sebesülés, ideiglenes rokkantság, stb.

Ezrekre s ezrekre rúg azon beteg katonák száma, melyeknek a magyar fürdők adták vissza egészségüket ezen időben s azontúl is mind máig, ma pedig különösen.

Dr. PELZ BÉLA.

HADTÖRTÉNELMI APRÓSÁGOK.

Levelek a török hódoltság korából. (1559., 1660., 1669., 1672. és 1684.) Az alábbiakban a török hódoltság korának néhány jellemző iratát adjuk. Közülök az I., II., III., V. számú behódolásra való felszólítás, melyek közt különösen Hasszán váczai bég levele érdemel figyelmet, még e korban is szokatlanul durva, erőszakos hangjánál fogva. A IV. számú annak bizonyítékául szolgál, hogy a prédálás, rablás úgy magyar, mint török részen még béke idején is napirenden volt.

I.

Nos Ali vayvoda vester hispaja, servitor illustrissimi et magnifici Hazon begii Koppaniensis etc.

(Mi Ali vajda, a ti hispajátok a tekintetes és nagyságos koppányi bég, Kászon, szolgálója.)

Az iharosi, csicsói, szentpáli, udvarhelyi biráknak és közönséges polgároknak, kicsinynek, nagynak, tudásokra adom, hogy én most koppányi bégnél vagyok. Immár az nagyságos bég levelét is küldtem nektek, hogy be jöjjetek én hozzám, de semmi lettképen be nem jöttök. Én magam is sokszor irtam és izentem nektek, azt sem fogadtátok. Azért im most is küldöttem nektek mind az nagyságos bég levelét és az enyémet is, hogy bejöjjetek. Ennek előtte valamivel tartoztatok volna én nekem, azt nektek mind megengedem. Ez jövőendő esztendőről is minden jót végezek veletek, ha szép szóval hozzám jöttök, az én hitemre fogadok nektek, hogy senkitül semmi bántástok nem léssen, mindenekül megoltalmazlak, annak fölötte hitlevelet adok kezetekben, az koppányi bégét, hogy sem Kaposvárból, sem Pécsről, sem Koppányból semmi bántástok nem léssen, hanem békével házatoknál megmaradhattok.

De ha be nem jöttök szép szóval, esküszöm az Istennek, hogy rabbá tétetek, mert az nagyságos koppányi bégnek arra parancsolatja vagyon az hatalmas császártúl, hogy valamely faluk ennek előtte török-

nek fizetnek, ismét fizessenek, ha nem fizetnek megraboltassa. Mert az király az frigyét úgy végeztette, az hatalmas császárral, azért sokkal jobb leszen, ha én hozzám jöttök, ezután a mit találtok, az ti bűnetek, nem enyim, ebből választ várok tőletek az levél vivő embertül. Ugyan azzal hozzám jöhettek, ha akartok. Ex Koppány Mária fogantatása ünnepén anno 1559. — A lap szélén török pecsét.¹

II.

Én az hatalmas győzhetetlen török császár váczai végvárának mostan fő gondviselője, békje, Haszán bék, Isten akaratjából.

Kemenczei, Thjuri, Medovárczai, Nemtini, Ledéni, Krussovai, Badini, Duborvai bírák és esküdt polgárok, hamis hitetlen kurvafiak, hány parancsolatom megyen hozzátok, mind csak elhallgatjátok. Látva azért ez czimeres parancsoló leveletem, hagyom és erősen parancsolom tinéktek, valamint fejeteket mindmagatoknak, minden házatok népének szeretitek, azért sem órát ne mulasszatok, mindjárt magatok bírák, két két eskütt emberrel hozzám bejőjjetek, több parancsolatomat ne várjátok, mert ha három nap mulva hozzám be nem jöttök, — tudjátok, erős kerített várban nem laktok, — mindjárt lovasokat küldök, nyakon kötve hozatlak be tiktetek; kemenczei bíró, te neked azt parancsolom, ez leveletem lóháton bizonyos embertől küld, hadd hordozza meg azokon az falukon, ugyan azon ember kezemben hozza, hadd tudjam meg tüle, micsoda válasszal járt oda; ez parancsolatomat el ne hallgassad, mert te adsz számot róla, ha négy nap alatt az az ember, az ki az levelet elviszi, hozzám válasszal nem jön be, elhigyjed bíró, karóban kell megszáradnod. Ugy nyissad fel az szemed. Hamar, hamar ez parancsolatom hozzátok. Kelt Vaác városában, 22 február 1660.

III.

Mi, Kuczuk Mehemet pasa, az hatalmas és győzhetetlen török császárnak az Dunán innend levő minden hadainak igazjáró szerd árja Érsekujvárának helytartója, gondviselője és parancsolója.

Te, tavarnoki bíró, és mind fejenkint, ezt parancsolom tinektek: ez úri czimeres levelünket látván, ide Ujvárbán bejőj, te bíró valami

¹ Országos Levéltár Missiles.

² Országos Levéltár Limbus III. sorozat 26. csomó.

harmadinagaddal, esküdt emberekkel, az uratok itt vagyon Ujvárban, Jussuf ispagia, hanem mindjártot bejőjjetek, több parancsot reátok ne várjatok, mert ebül jártok, az Saljin Olaj béghez jőjjetek ide, az útban igazit, az uratok ki legyen, hanem jőtetest jőjjetek, ezt el ne hallgassátok, hogy rosszul ne járjatok. Datum Ujvár 28 septembris 1669.¹

IV.

Mi, az hatalmas és győzhetetlen török császárnak Szechen várának és Hollókőnek és Buják várának gondja viselője és parancsolója, az nagyságos és tekintetes Husain bek.

Megértettük az uraságod levelét, melyben ír uraságod, mód nélkül elhajtották az kecskét, tudván, hogy nem paraszt embernek mörhája. Azért mi is azt irhatjuk uraságotknak, hogy az magyar vitézek szintén úgy elhajtják az török marhát, mostan is Tatárszentmiklósról az budai vezérnek elhajtották, melyet az hatvaniak visszanyertek, annakfelette az törökországból az magyar vitézek elhajtottak négyszáz juhot, melyet az egriek visszanyertek, ennekfelette minden nap csak egy borjut nem tarthatunk, mindjárt elhajtják, és az malomban csak egy kila búzát nem tarthatunk, mindjártot vittet vittet viszik, az mellett mi is mód nélkül nem cselekedtünk, tudván hogy nem paraszt ember jószága, hanem hódulatlan ember kecskéi voltak, mert im mi az földünkben találtuk az kecskéket. — Hiszem tudjátok, hogy az két császár között békességet tartjuk, nem mondjuk azt, hogy még egy borjut elhajtának az török vitézek, de ti meg nem tartjátok az békességet, miránk ne panaszkodjatok, hogy mód nélkül cselekedtünk, ez után ne legyen olyan mód nélkül való dolog, úgy legyen az jóakarát köztünk. Ezek után Isten adjon jó békességet köztünk. Anno domini 1672, irattatott Széchen várában.

Kívülről: Adassék ez levelem Divin várában lakozó Murányi Györgynek, nekünk szomszéd barátunknak tulajdon kezében nagy hamarsággal.²

V.

Hatalmas győzhetetlen tündöklő török császár urunk váradi végházának és több hozzá tartozandó véghelyének főgondviselője és parancsoló ura, az méltóságos tekintetes és nagyságos Mehemet pasa.

¹ Egykorú masolat. *Országos Levéltár* Missiles.

² *Országos Levéltár* Missiles.

Kecskeméti, Karaszi, Oroszujfalvi, Laskodi, Jakai, Kercsi, Szamoshegyi, Gyulaházi, Kisdobosi, Gemsei, Ladányi, Paki, Iskei, Mándoki, Kiskéri bírák és falubeliek ezen czimeres levelemet megolvastván, fejtekre parancsolom, hogy bejőjjetek hozzám, el is ne hallgassátok, mert ha szófogatatlanságtok miatt kárt és rabságot szenvedtek, én oka nem legyek, hanem magatok legyetek okai, az bűn fejteken legyen. Datum in Varada 18 Martii 1684.

Kívülről: Kecskemét, Mándok, Kisvarsány, Kisdobos és több falubelieknek adassék.¹

Dr. Kárfy Ödön.

Ibrahim egri pasa levele a kassai főkapitányhoz. (1632). Mi Szokolovits Ibrahim Passa, Istennek engedelmeiből a hatalmas és győzhetetlen török császárnak a Tisza Duna között levő várai- és hadainak szerdárja, és böles tanácsja, Eger várának helytartója, minden hozzánk illendő tisztességes szolgálatunkat és vitézi barátságos szomszédságbeli jókat kívánunk megadatni te nagyságodnak, hozzátartozókkal egyetemben.

Mai napon kedden vettük a nemzeti *Girincsi Istvántul és Szécséni Miklóstul* te Nagyságod levelét, melyből bőségesen mindeneket megértettünk legyen. A mi részünkről némely panaszokat ír te Nagyságod. Isten is ezekre bizonság, hogy ezen dolgokban sokakban nekünk hírünk nem volt, de mindenkben a két hatalmas Császár között való békességhez tartottuk magunkat; efféle történeteket te Nagyságod rendire nem értettünk legyen. Hon írja Nagyságod hogy hadaival felszerkenvén, Eger körül levő hódoltságot más helyre szállítja legyen, a fejér kenyér helyett a köleskenyér is jóízűven esnék: nem uri szó, mert az Ur Isten az ő teremtett nemzetségét éhhez meg nem öli. Penig a mi hatalmas és győzhetetlen császárunk szárnya alatt szolgálatunkban te Nagyságod írása szerint éhen nem maradunk.

Azt is írja te Nagyságod, hogy tatár képében egynehány martalóczokat készítettünk volna. Eszünkben, se gondolatunkban sem volt. Azt nem igazán mondták. A szép békesség ellen semmi gondolatunk nincsen, ahhoz tartjuk magunkat.

Ezek kívül is ír te Nagyságod *Gadna* nevű falu felől, és a *szendrei* vitézek felől. — *Visnyó* nevű falu mellett tizenöt csavargók egy vitézünket levágván, utánnok menve a vitézink *Hys* nevű falu, mely *Eger* vétele utáni hódolt legyen, viszont hódolásokat elhagyván, ezekre

¹ Országos Levéltár Missiles.

akarva menni, *Gadnára* történet szerint úgy találtak legyen, reájok lövöldözvén, egynehány gyermeket így kaptanak el.

Onnan *Szentpéterre* jöven ettenek és ittanak ; a városbul kiindulván a *szendreiek* utánok jöven, reájok ütötenek. Ha ők birták volna ezen vitézinket megbirták volna, meggondolhatja, te Nagyságod mint jártak volna. Nem kellett volna reájok ütniek ; te Nagyságod a szép békesség alatt levél által minket megtalálhatott volna.

Vitéz Ur barátom a mi részünkről látjuk sok a panasz, de némely dolgokról kellett tudósitanom te Nagyságodat. Ennekelőtte a *hatvani Dervis* bégh, magát a békességhez tartván, *Hatvanba* jöve telében *Fileki-* és *szécsényi-* és *gyarmatiak* reájok ütvén, harmincz vitézinknél többet közülök levágának. Mely dolgot a Vitézlő Ur barátunknak oda fel a Palatinusnak megirtuk volt aképpen és fogadást is tette nek, hogy ezen károkat megfordítják, de fogadásokban meg nem állanak.

Minapában is *Hatvanhoz* közel tizen négy emberünket levágák, nyolczvan lovat és tizenkét ezer forintot elvinek több hovaloval együtt ; mely latorságcselakedő latrok közül mainapig is kezünkben vannak, kikkel te Nagyságod emberi beszéllettenek légyen. *Szécsénben* ezen megnevezett lovakat és jószágokat szömlátomást elkótyavetézék. Ezekután *Szolnok* alá háromszázan menvén, másodnap *Hatvan* alá menvén, mint jártanak meghallotta Nagyságod, a *Balassa Ferencz* nagyságos ur levén a *Sárközben*, *Hatvan* enyengöket ott levágá, trombitát fuvatván számtalan kincsoket elvivé és *Szolnok* mellett is egynehány *pesti* vitézeket felvervén, közülök egynehány *besliát* elvivén kiket ezer, kit háromezer forinttal sarczoltatott. *Szarvaskő* alól is emberinket elvivék, most is sarcz alatt tartják. A *cserépi* porkoláb fia is *Szendrőből* sarcz alatt szabadula, és ezek felett is a békesség ellen sok dolgokat cselekedtenek.

Szegedön alól is hajós törököket felvervén, egyet közülök ötezer forintra sarczoltatott *Bakos Gábor* ; sőt ezek fölött is az *Bács* országban harmincz falunál többet hódoltattanak, kik soha ennekelőtte nem holdoltanak, Számtalan sok lovat és jószágot hordottanak el minduntalan, mégis nem szünnék efféle dologtul, te Nagyságod a vitézeket megtartóztassa, és a szép békességhez tartsa magát. Mi is az hatalmas és győzhetetlen császárunknak voltaképpen értésére adjuk, és mind az felséges római császárnak s mind az tisztességes és nekünk böcsületes úr barátunknak a *Palatinus Urnak*. Megítélük tudjuk, ki lehessen bontója a szent békességnek.

A Nagyságotul hozzánk küldetett böcsületes személyeket békeséggel elkísértettük, és *Ónodba* kísértettük.

Ezek után Isten éltesse Nagyságotat.

Egren die 21. Ann : 1632.

Idem qui supra. (Fenti.)

(A levél párja a *kismartoni hercegi főlevéltárban.*)

Dr. Merényi Lajos.

Egy hadi bírói ítélet 1662-ből. Hadi bírásról, iudices bellici, az 1567-ik évi 41-ik törvénycikkben van először szó. A törvénycikk szerint azonban a végvárok kapitányai által megbízott hadi bírák nem csupán a vár és a hadsereget érintő ügyekben bíraskodnak, hanem a nemesség birtokügyeiben is. A panasz az 1649-ik évi 81. t.-cz. szerint meg-megújult.

Intézményileg tehát a hadi bíróság már az 1567-ik év előtt fennállott s mint az 1655-ik évi 7-ik t.-czikkből kitűnik, létesítése a felségjogokból folyt. Az országgyűlés az 1559-ik évi 8. t.-cz. szerint az intézményt a magyar törvényekkel összhangzásba igyekezett hozni.

A hadi bíró, juratus assessor sedis bellicæ évi fizetése az 1609-ik évben 200 frt volt.¹

Egy 1662-ik évbéli hadbírói tárgyalásról reánk maradt feljegyzés, mely Kassa város levéltárában a 8707. szám alatt őriztetik, betekintést enged az intézmény szervezetébe s az eljárás módjába. Az okirat szerint Kassán az 1662-ik év augusztus hó 16-án Barna György, tabulæ regiæ assessor, Keczer Ferencz, Pongrácz Kristóf, tabulæ regiæ assessor, Udvarhelyi György, Abaujvármegye alispánja, Baxa István Abaujvármegye jegyzője, Béllavári Miklós, szepesi kamarai tanácsos, Dobay Andras, Sárosmegye jegyzője, Szentpétery István, tokaji főkapitány, Figedi Nagy András, szendrői főkapitány, Farkas Fábrián putnoki főkapitány, Pap János diósgyőri főkapitány, Bálintffy Ferencz hadi bíró, Divinyi Péter, Semsey György, Kállay Mihály, Kassa város főbírája, Bárczy Ferencz, abaujvármegyei táblabíró, Madarász Márton, Kassa város jegyzője és több juris peritis viris előtt folyt a tárgyalás in sede iudicialia bellica a vádlottak ellen ú. m. Farkas Mihály, Szatmár város bírája, továbbá Kereki István Szatmár város jegyzője, Lónyay Jakab, Csizsár János és Barbély András szatmári polgárok ellen.

A vádló Gersei Petheő Zsigmond, felsőmagyarországi alkapitány s a vád az volt, hogy nevezettek Oroszlány váradi basával az országra

¹ Turul, 1911. évf. 72. lap.

veszedelmes összeköttetésben voltak s a szatmári végvárat a török kezére akarták játszani s neki meghódolni. Az ügyben már előbb tanakat vallattak Leleszen. Az egyik tanu egy Funk nevű német vallotta, hogy őt Heister generális küldte a váradi basa udvarába, bizonyára hogy a szatmáriak ügyében kémkedjen. A tanu ugyanis vallomása szerint, borotvált fejjel ment a törökhöz s tar fejét a tanúknak is megmutatta, az okirat szerint «in cuius suæ associacionis documentum esse capite desumpto pileo rasuram tarcicam iisdem testibus oculate demonstrasset.» Az ítélet szerint a pör a vádlottak felmentésével ér véget.

A nemes és vitézlő seregtörvényszék multjából. A magyar hadi bíróság multjáról kevés emlékünk szól. Az alább közlött iratok a veszprémi nemes és vitézlő seregtörvényszék előtt tárgyalt per irataiból maradtak reánk egykorú másolatban s bepillantást engednek az intézmény szervezetébe, eljárásába s a vele kifejlődött jogszokásokba.

A per az 1684-ik év május hó 25-én indult meg s még a következő év márczius hó 8-án is folyt.

Nemzetes vitézlő jelenlevő bírák uraimék alázatos kész szolgálatainknak ajánlásával instálunk kegyelmeteknél.

Kegyelmetek szent és bölcs törvényszéke eleiben terjesztjük, hogy minekutána itt Beszprémben Beszprém vármegyében lakozó Barrabás Márton szomszédunk hidvéghi Beslia Musztafa agának Gellyei Mátyásért hitlevelet adott volna az felülvaló időkben bizonyos ideig és azon adott idő elmulása után is sokkal hitevelének s fogadásának ő kegyelme eleget nem tett volna, hitlevelét ki nem váltván s Gellyei Mátyásnak sarczában hátra levő százharmincz tallérát fogadása ellen meg nem adta volna. Tavaly pünkösöd előtt egy Veaszi nevű rácز rabunkat bocsátottuk volt Törökországban feje szabadulásáért, kinek az sarca kétszáz forint, három közönséges paplan három-három talléros, három vég aba, három pár karmazsh csizma, három egész selyem ö(v), három selyem futa, három kalpag volt, említett hidvéghi Musztafa aga ott benn fogta. Ezt megtudván, fő és vicekapitány uraimékat megtaláltuk, kik ügyünket törvénybe igazítván, ahová hogy mi is nevezett Barrabás Marton uramat citáltattuk, megemlékezvén hitleveléről, nemzetes vitézlő Laskoi András vicekapitány urunkat kérte, hogy hozassa ki hitlevelét, mely kinn lévén, minékünk kedvünket keresi, kiről valamint ez jelenlevő májusunak ötödik napján ő kegyelme ezen kegyelmetek nemes és vitézlő seregtörvényszéke előtt valóságos tudományt és bizonyosságot tett, az szerint most is hasonló valóságos bizonyosságot méltóztatik tenni, a kire nagy alázatosan kérjük is ő kegyelmét, kinn

levén már a megírt mód szerint beadott hitlevele. Sokképpen vontatja a dolgot ; jár ott némely elme, hogy benn levén a hitlevél, azért rabot ott benn nem foghattak volna ; az igen csekély refugium (mentség, menedék), elég erre az, hogy ő kegyelme a hagyott időre hitének és fogadásának eleget nem tett, ki miatt ilyen háború időben ott benn fogatott az mi rabunk, kinek egészen az ő kegyelme hitlevelének ki nem váltása az oka, mely időben és dologban nemcsak az hatalmas pogány, de még mi keresztyének is hasonló úttal adósságunkat megvehetnénk törvénynek büntetése nélkül.

Hogy pedig némely itt való uraiméknak az töröktől hasonló hitlevelek itt kinn légyen és az török is azt ki nem váltja, mi annak okai nem vagyunk, azért az mi keresetünk azzal le nem szállhat ; vagyon utjok s módjok, keressék. Továbbá az kezességre sem igazíthat az hatalmas pogány erő ellen ; elég az, hogyha az ő kegyelme hitlevele ott benn nem lett volna, az mi rabunkat ott benn nem fogták volna, hanem az postája vagy magát vagy sarczát kihozta volna. És dato (kit meg nem engedünk) ezen előszámlált törvénytelen s helytelen beszédek valamit segíthetnének is Barrabás uramon, de mindezeket semmissé teszi vicekapitány urannak tett kötése s obligatiója, midőn kérte ő kegyelmét, hogy hozassa ki hitlevelét, ki ha adós és köteles nem volt volna, mi szükség lett volna azt kihozatni. Mivel azért országunk törvénye ezt tartja, *a ki mint köt, úgy oldozik is*, másképpen pedig nyilvánvaló az, hogy az mi rabunk megírt sarczával együtt csupán csak az ő kegyelme hitlevele miatt fogatott ott benn és abból esett egészen az mi kárunk. Ellenben nyilvánvaló az is, hogy az ki rab sarczát keresi, az adósságot keres, kiben minden költség és fáradság megítéltetik országunk törvénye szerént. Ez okáért inhæreálván nevezett vicekapitány urunknak tett kérésének és fogadásának és az magunk igaz causánknak és országunk törvényének, kívánjuk nem az Gelyei Máttyás hátramaradott sarczát, hanem az mi rabunk egész sarczát megítéltetni una cum expensis (= a költségekkel egyetemben), mivel ha ő kegyelme Gelyei hátramaradott sarczát az hagyott időre vagy az mi rabunk ott benn fogása után beküldötte volna, az mi rabunk sarcza oda nem vészett volna, kinek finális törvényét és executióját is juxta leges regni (= az ország törvénye szerint) kívánjuk. Kegyelmetek alázatos szolgálai Weszprémben lakozó Kis András kovács özvegye.

Kis Varga Miklós.

Nemzetes vitezlő jelenlévő weszprémi tisztviselő és birák uraimékhöz szóló alázatos supplicatiónk.

1684 die 25 Maii. Ez jövő hétfőre differáltatik.

1684 die 8 Junii. Sub sedria¹ militari revisa. Hagyatik ez jövő csötörtöki terminusra, akkor sine ulteriori dilatione meritorie (= további halasztás nélkül érdemileg) meg kell felelni.

1685 die 14 Februarii. Reassumpta causa praesentibus dominis iudicibus ordinari.

Anno 1685 die 8 Martii. Reassumpta causa in sede bellica praesidii Weszprimiensis praesentibus egregiis dominis Andrea Laskoi vicecapitaneo, Petro Gorupi, Petro Horvát supremis ducibus, Stephano Gyallodi et Stephano Martonfalvai duce et comitatus Weszprimiensis iudlium etc. Pro ambobus actoribus Benedictus Atyai cum nostris reservatisque de iure reservandis cupit iuxta supplicem libellum sibi ipsis satisfieri.

Procurator J. (-n causam attracti)² Petrus Czizovszki petit tam actionis, quam productorum paria extradari. Deliberatum: Dantur.

Par producti sub litera A. Adjon Isten minden jókat Kegyelmednek, mint szomszéd vitéz Urnak. Szomszéd vitéz Kapitány Urám, Barátom. Megértvén az Kegyelmed akaratját, mi légyen Barabás Márton hitlevele felől, hogy Kegyelmednek megküldjem, de nem hogy azért a Mátyásnak hátra maradt sarezáért itt fognám, de még ezer forintért sem fognám, noha a Mátyás a kétszáz tallérból minekünk hatvanhat tallérnál többet nem fizetett. De mivel mi azt a hamis ráczot a Mátyásért meg fogtuk, de esküszöm török hitemre, hogy a rácz is elszökött, de immár az az mi vétünk; ha megfoghatjuk, megvesszük; ha nem, odavész. Mi azért a Mátyást immár abból a dologból *nem kergetjük*. Im azért a Barrabás hitlevelét Tholnai Ferencztől Kegyelmednek megküldöttem, a Mátyás penig maradt volt még minekünk száz és 34 tallérral adós. Ezek után Isten éltesse Kegyelmedet mind az Kegyelmed kedveseivel jó egességben. Irtuk Hidvégen 1684. 18 die Martii.

Kegyelmed szomszéd vitéz barátja

Musztafa Besli aga.

Az vitézlő nemzetes Beszprémi vicekapitánynak Lasko Andrásnak, mint vitéz úrbarátonnak adassék ez levelem illendő becsülettel.

Par producti sub litera B. Én Barrabás Márton császár és koronás király urunk ő felsége Beszprémi egyik lovas katonája adom ezen hitlevelemet Hidvég városon lakozó Besli Musztafa agának, alagának hidvégi Ibrahimnak, Mamhut odabasának Gellyei Mátyás rabjokért,

¹ Sedes iudiciaria = Törvényszék.

² Az alperes ügyvédje: Czizovszky Péter.

kinek hátramaradott sarcza másfélszáz tallér ; ezen másfélszáz tallérokat fogadom igaz keresztyéni hitemre, vitézi emberségemre, hogy tizenkét holnapra az vitéz barátimnak Hidvégre beküldöm, sem rabért, sem rab sarczáért azon sarczot sem magam le nem tartom, sem másnak letartani nem engedem, ezt hozzátevén, ha az terminus nap előtt megtalálma halni, *az régi végbeli jó szokás szerént* a testet tartozom Hidvégre beküldeni ; de ha az terminus nap után meghalna, *úgyis* az sarczát tartozom fogyatkozás nélkül megfizetni. Melynek nagyobb erősségére és bizonyosságára adtam ezen hitleveletem, szokott magam pecsétemmel megerősítettem. Datum Weszpremi die 30 Maii. 1682. (L. S.)

Per me Stephanum Gömöri iuratum notarium *sedis militaris* praesidii Weszpremiensis pariatu et extradatu.

(Eredetije Kassa város levéltárában ; lajstromozatlan.)

Onodi János levele Győri Ferenczhez (1706). Kötelességgel való szolgálatunknak ajánlása után ! Isten minden jókkal hogy kegyelmeteket szeresse, szívesen kívánjuk.

Nemzetes Bíró Uram!

Itt levő dolgainknak folytatásának rendi hozván magával, el nem mulathatánk, hogy kegyelmedet paucis ne tudósítanánk. Elsőben is vizegenerális uramat, mihelyen ide érkeztünk volna, megudvarolván, magunkat insonuáltuk ; de lött csak olyan válaszung, hogy mindaddig várakozásban legyünk, míg méltóságos generális gróf *Forgács Simon* uram ő nagysága el nem érkezik ; annak utána a nemes királyi városok követei confluálván, a gratificáció eránt megegyeztünk, hogy az installáció után vigyük végben, holott vigyázván az nemes vármegyékre is, itt-é vagy Kassán legyen, azt még nem determináltuk. Annak utána discurrálván az armalisták dolga eránt, minthogy igen ellenünk vannak az nemes vármegyebeliek, hogy dolgunk jobban folyhasson, nánthogy az két méltóságos generális correspondenter vagon commissarius Kezzer Sándor urammal, egyenlő akaratból ő kegyelmének az oberfált gratificáció felül adtunk tizenöt aranyat és ígerte ő kegyelme mindenben jóakarátját, vagon is reménységünk az itthon való maradásunk felől, aminthogy intimálta is ő kegyelme, hogy minden városok a parte minden armalista conciviseknek személyeket describálván, mind inhabilitásokat, mind tiszteteket lajstrom szerint cum rationibus aliquot annexis elkészítettünk ő kegyelmének, be is adjunk, hogy annyival is inkább dolgainkat jobban promoteálhassa. Ezek után a nemes vármegye bejövén az tábor helyre legutólszor, mindjárt az trombitásnak szoporniczás lova miatt nem kevés bajunk volt, a minthogy simpliciter

nem is acceptálják és az lovak közzé is nem bocsátják, hanem kénytelenítettünk az kocsiból egyik lovat alája adnunk, ebből taliter-qualiter magunkat enodálván, incidit in Scyllam, qui vult vitare Charybdim, mert az rézdobost mind generális uram s mind az nemes vármegye egyáltalában kívánják, sőt nagy despectusnak tartják, hogy ez lévén az első vármegye s itt kellene az rézdobot mind reggel s este megvenni, de nagy præjudiciumára Saárosban verik meg, ebben is mennyi disputációnk az trombitás attestatiójával együtt lött legyen, csak az jó Isten tudja, azért erről provideáljon Kegyelmetek, mert immár még tegnap felfelé mentenek az dragonyos executiók és az nemes városra is be fog menni. Ma penig hora nona (= kilencz óraker) lészen az nemes vármegyéknek néminemű dolgok felől való consultációjok, kivalképpen azon nemesek büntetése avagy compellációjok felől, az kik otthon maradtak; ez iránt is mit fognak determinálni, nem tudjuk; mindazonáltal, a kik nem compareáltak, magokra vigyázzanak, mi penig mindenekre prospiciálunk.

Ezzel maradunk Kegyelmeteknek kötelességgel való jóakarói, nemes város ablegatusai. Datum ex castris ad Visoly positis anno 1706 die 24 Augusti.

*Noadi János.
Ujfalusi György.*

Kivül: Per illustri ac generoso domino Francisco Győri, liberæ ac regiæ civitatis Cassoviensis indici etc. domino nobis obsevandissimo Cassoviæ.

Alatta más kézzel: Præsentatæ 25 Augusti 1706.

Mellékelt czédulán: P(ost) S(criptum). Minthogy az kocsis igen apræhendálja azon harmadik lónak itt való maradását, mert az negyediket, minthogy semmire való, nem acceptálják, ha lenne valamely alkalmazatos lova az nemes városnak otthon, az trombitás alá való, minthogy magunk is sajnáljuk azon gyeplős lovat itt hagyni, küldene mást az nemes város.

(Eredetije Kassa város levéltárában 12541/16. szám alatt.)

Bornemisza István levele Diák Imréhez (1708).

Mint jóakaró uramnak, Kegyelmednek ajánlom szolgálatomat.

Isten minden jóval áldja meg Kegyelmedet, kívánom.

Tekintetes neme Sáros vármegye zászlójával megindulván, trombitásunknak trombitája elromlott, kihez képest Kegyelmedet kötelesen kérem, ne terheltessék csináltatni, mivel nem késhtünk, sietnünk

kell táborra. Munkájától azon becsületes mesterembernek meg fog fizetni és vagy két koncz papirost pénzemért ne terheltecsék vétetni, Kegyelmed jóakarattját igyekezem megszolgálni. Kívánom levelem tanálja (igy) Kegyelmedet szerencsésen.

Datum Alsó-Mislye 23 Augusti 1708.

Kegyelmednek kész köteles szolgája

Bornemisza István.

Kívül: Generoso domino Emerico Diák liberae ac regiae civitatis Cassoviensis indici primario, domino michi observando. Cassoviae.

(Eredetije Kassa város lvtban. 12854/30. sz. alatt.)

Adulék Rákóczi Ferencz kalonaszágához (1710).

Kassa város levéltárában, a lejstromozatlan ügyiratok között, a következő 1710. évből származó feljegyzést találtam :

In inelyto regimine *Réteianae equestris ordinis.*

Obester uramnak Rétey György uramnak equi numero 4.

Gönczi János vicecolonellus uramnak nr. 3.

Főstrása mester Tót Márton uramnak nr. 3.

Quártélymester Szegedi János uramnak 1.

Adjutans Görgey Sámuel uramnak 1.

1. (első) főhadnagynak Nitrai Mihály uramnak nr. 2.

2. Buda Gergely főhadnagynak 2.

3. Mező János uramnak 2.

4. Makranczi János uramnak 2.

1. (első) vicehadnagy uramnak Szabó Jánosnak 2.

2. vicehadnagy u. Szabó Jakab uramnak 2.

3. vicehadnagy u. Szócs Mihály uramnak 2.

4. vicehadnagy u. Kis István uramnak 2.

5. vicehadnagy u. Szabó Zsigmond uramnak 2.

6. vicehadnagy uramnak Győry Ferencznek 2.

1. (első) zászlótartónak Szabó János uramnak 1.

2. zászlótartónak Sípos György 1.

3. zászlótartónak Diósi György uramnak 1.

4. zászlótartónak Szabó Mihály uramnak 1.

Négy strásamesternek Fejérpataky János, Szabó Ferencz, Timár Mihály és Szabó Samu uraméknak 4.

Négy furirnak Balogh István, Kereszturi György, Szabó István és Szócs György uraméknak 4.

Gregariorum nomina sequuntur modalitate infrascripta.

In prætitulato regimine gregarii effective de præsentī numerantur numero 204.

In inclyto *regimine Nihaziano*.

Perillustris generosus dominus supremus colonellus Georgius Niházy nihit accipiet, nec prætendit.

Vicecolonellus Kenheczy János uramnak 3.

Auditor uramnak Petneházy uramnak 1.

Adjutáns Kis István uramnak 1.

Profontmester Sztankay András uramnak 1.

Trombitás Sipos János uramnak 1.

Kovács Jánosnak 1.

1 (első) főhadnagy Dési Ádám uramnak 2.

2. főhadnagy Ratony István 2.

3. főhadnagy Harsághy Sándor 2.

1 (első) vicehadnagy Szabó András 2.

2. vicehadnagy Szabó Zsigmond 2.

1. (első) zászlótartónak Szabó István 1.

1. (első) strásamester Vendéggy Gáspár 1.

2. Gerecs Mihály strásamester 1.

3. Kurimszky Márton strásamester 1.

4. Naményi Gábor strásamester 1.

Furir Kovács Gábor 1.

Summa gregariorum numero 52.

Aggregatorum numero 5.

In inclyto *regimine Beleznaiano*. Vicecolonellus Trencsiny János uramnak 3.

Főstrásamester Fekete László uramnak 3.

Adjutáns Istvánffy György uramnak 1.

Quártélymester István Deák 1.

1. (első) főhadnagy Bagoly István 2.

2. főhadnagy Hangacsy Zsigmond 2.

1. vicehadnagy Melda István 2.

2. vicehadnagy Hunyor András 2.

Öt strásamester Sárkány István, Bagi János, Kis Ferencz, Szabó Mihály és Hangacsy György 5.

Summa gregariorum numero 56.

Generalstáb.

Vicecolonellus Barta István uramnak 3.

Adjutáns Salya Mihály uramnak 2.

Adjutáns Szalay Mihály uramnak 2.
 Jósa Ferencz secretarius uram 1.
 Biró János szekérmester 1.
 Voluntér uraimék 9.
 Supremus ductor Stephanus Farkas 2.
 Viceductor Andreas Szodoray 2.
 Vexillifer Michael Balogh 1.
 Vigiliarum magister Paulus Deák 1.
 Summa gregariorum ad hos spectantium numero 20.
 Capitaneus Franciscus Péchy 2.
 Gregarii numero 6.

KEMÉNY LAJOS.

Nemesi felkelés számára megállapított egyenruha-tervezet. (1806.) Falusi levelesládából került kezembe egy 1806-ból való két íves hivatalos írás, melyet gróf Haller János főispán adott ki mihez tartás végett «Az közbátorság fenntartására ügyelő nemes sereg kapitányának.» Nem teszi kötelezővé az egyenruhát a nemes sereg tagjainak, hanem — úgy látszik — nagy volt a kedv bennük ilyenbe öltözni és részben a fényűző vetélkedés megakadályozására, részben «hogy valamely sinor mérték adattassék» készült ez a szabályzat.

A francia háborúk okozták, hogy országgyűléseink, a megyék és a társadalom sűrűn foglalkoztak ezekben az időkben a magyar hadsereggel és a nemesi fölkelés kérdésével.

Az erdélyi kormány sem vonhatta ki magát ez alól és többek között az 1809-iki kolozsvári országgyűlés is vitatta e tárgyat; meg is határozta, hogy a megyék, székely székek s a szászok milyen arányban állítsanak ki katonaságot. Gróf Bánfi György lett a vezére ennek a seregnek és a békesség megkötéséig állottak fegyverben a csapatok. Ezt megelőzőleg történt aztán, hogy a megyék saját kezdeményezésükre szervezkedtek és nemességüket olyan nemes seregekben sorakoztatták és gyakoroltatták, mint a milyen számára ez az egyenruha-tervezet készült.

A legénység, a közvitéztek ruhája nagyon kevésbé különbözött a fő- és altiszteketétől. A csákón aranypaszománt, a zsinórzat is inkább aranyos, vagy teveszór s a bandalière vagyis a pantallér orosz lány fővel való rézdíszítése volt az egész különbség. De beszéljen maga a leírás:

Az köz Bátorság fenn tartására ügyelő Nemes Sereg kapitányának.

Ámbár a Nemes Vármegye meg álitotta légyen, hogy ezen Seregnek valamely Hadi köntösben egyezőleg öltözni nem szükséges, szabad-

ságában hagyott ugyantsak, hogy azon Nemes Sereg Tagjainak tettezenék önként egy forma köntösbe öltözni az olly feltétel alatt, szabadságában hagyatik, hogy fényes és költséges ne légyen: Hogy tehát a Nemes Vármegye ezen végzése egy felől teljeseadjék, másfelől pedig, azoknak, akik az öltözés módjára nézve magokat már számosabban jelentették, valamely sinor mérték az egyeztetésre adattassék, szükségesnek tanáltam aztatt eképpen meghatározni.

Mente.

Ez légyen világos kék közönséges Posztobol sárga réz három rend Pikellyel, hasonló színű szőr Sinorral meg sinorozva flanerel bélelve és fekete Bárány bőrel prémezve és ugy készülve, hogy egészen bé gombolo légyen.

Nadrág.

E légyen hasonló színű Posztobol, hasonló színű Sinorral három rendel hányás nélkül meg sinorozva.

Tsáko.

Ez légyen fekete Posztobol, kék színű vitéz kötéssel, kék és fekete Tolluval és külön pántlikából készölt Rosával.

Pantallér.

Ez légyen fekete Börből, sima fekete Tásakájával.

Csizma.

Bornyu bőr, vas Sarkantyúval.

Nyakravulo.

Fekete tsinos, de ollyan, aki tsak a torkát, nem pedig az alát is bé foglalja.

Loszerszám.

Fekete, minden réz Czifraság nélkül, tsakhogy tsinos és jó legyen.

Tarsoly.

Veras, Viz folyás módjára, három rend szőr sinorral bé szegve, a közepin keresztül viz folyás modjára ki vágot kék Poszto, vagy fényes

Materia és azon ülő fekete Griff Madár, szőlő gerezd lévén a szájában, ennek veres Tokja.

Kard.

A mennyire ki telik, vas hüvellyek legyen, a kard és Tarsoj Szijai pedig veressek.

Igy tanálatván le oltsobbnak és tsinosabbnak az öltözöt, az kapitány ur kommandoja alatt levő vitézeknek azt tuttára fogja adni oly formán, hogy senki ugyan annak meg tsináltatására nem fog ugyan kényszerítettni, de az a ki fényesebben fog megjelenni bizonyosan büntetésre méltónak fog találtatni, mert akinek tehetsége vagyon az fényesebbnek meg szerzésére, az bizonyosan erre oltsobban is szert tehet.

Az all Tisztek ezektől tsak abban különböznek, hogy csákojokon keskeny arany Paszománt legyen, a Tarsoly bé szegése pedig szőr sinor helyet ugyan lapos Teve szőr sinorral legyen víz fojás mogyára készítve.

A fő Tisztek pedig ezektől különböznek hogy köntössek jobb Posztból Szőr Sinor helyet Teveszőr Sinor legyen, a Csákojokon két rend Arany Paszománt, a Tarsoly Sinor helyet Arany Paszomantal legyen be szegve és a Pantaléron egy rézből készült, de meg aranyozot Oroszlán fő legyen, a hozá tartozando lánczokkal. A kardon függő a Vitézeknél legyen kék és sárga szörből, az all Tiszteknek hasonló Teveszörből. A főbb Tiszteknél pedig Arany és kék Selyemből elegyítve.

Ez tehát azon határozás, Melyet az kapitány Urnak hozám tett kérésére meg nyugtatás végett és hogy Seregét aszerint utasithassa ezeket irni szükségesnek találtam.

D(icső) Sz(ent) Márton. Die 8-va Januarii 1806

Gróf Haller Gábor mp. Fő Ispány.

Dr. Dékány Kálmán.

Levél Arzemysl 1914-iki ostromáról Csaszkcóczy Emil m. kir. honvédszázadosnak, Ludovika Akadémia tanáruának édesanyja révén jutottam birtokába az alábbi levélnek, a mely Przemysl 1914. évi első ostromának idejéről mond el igen érdekes részleteket. A levél írója: *Micheller István dr. budapesti ügyvéd*, tartalékos tűzértiszt. A levél értékét emeli, hogy írója nem hivatásos katona, az eseményeket tehát nem a mesterségében járatos katona, hanem a polgárember szemével nézte és így azok lelkére is nagyobb hatással voltak. Azt hiszem szolgálatot teszek a magyar hadtörténelmi irodalomnak, ha e becses levelet megmentem az enyészettől. Szövege szószerint a következő:

Krovniki-Przemysl, 1914 október 21. este 3/48-kor.

Kedves Ilyke! Vacsora és tea után az erős szivarozás folytán nagy füst volt a szobánkban s így kimentem az udvarra, hogy némi friss levegőt szíjjak. Majdnem koromsötét volt, alig lehetett látni valamit, — de annál többet hallani. A koromsötétség daczára irtó puska- és géppuskaropogás veri fel az éjjeli csendet. Olykor-olykor erősebb ágyúdörgés szól bele a harcza, a melyet a vár felmentésére érkezett hadseregünk a mieinkkel együttesen Przemysl keleti oldalán az oda koncentrált orosz hadakkal e hó 11-ike óta éjjel-nappal szakadatlanul folytat.. Már ide s tova 11 napja szorongva figyeljük a magaslatokról reggel 5-től este 5-ig a rettenetes küzdelmet, a melyet a két fél a legnagyobb elkeseredettséggel vív egymással szemben. Mindkét fél kapott erősítéseket csapatokban és ágyúknban, — különösen az oroszok, a kik állítólag további 7 hadtesttel jöttek az övéik segítésére.

Nem lehet megállapítani, hogy mely fél scenirozta ezt az éjjeli támadást a másik ellen, e kétség és bizonytalanság az, mely elfogja az ember szívét, mert hátha a mieink ellen szól a rettenetes puskatűz és kattog oly velőtrázó módon és eszeveszettséggel a géppuska s hozzájárul a bizonytalanság, hogy vajjon jól végződik-e a mi bajtársainkra ez a küzdelem. Gondolhatja, hogy ha az ember messze távol, az ujságok hírei alapján követi a háborús eseményeket -- s aggódik a saját csapatainkért, — mennyire elfogja az aggodalom azt, a ki közvetlen közelből kénytelen hallgatni ezeket a rémes hangokat, hogy csak óvja meg Isten az irtózatoss elpusztulástól a mieinket. Mert most folyik a döntő ütközet.. Adja Isten, hogy a katasztrófa elmaradjon.

Mielőtt kimentem, azzal a gondolattal mentem ki, hogy ezt az estét Magának szentelem s írok levelet, a bevezetését ez a kimenetel adta meg. Nem akartam levelet írni, de így ne gondolja, hogy Magát mostoha elbánásban akarom részesíteni s csak képeslapokkal elintézni s kedves sorai folytán hosszasabban, levélben írok.

Tegnapelőtt Przemyslból levelező-lapot már küldtem. Oly hosszú, 28 oldalas kimerítő levelet, mint a milyent a napokban Gerlóczy Bandihoz intéztem, nem írhatok, merete gyrészt édes-kevéss idő áll rendelkezésemre, másrészt talán Magácskát nem is érdekli annyira az a mindenféle körülmény, a melyek közt itteni életem lezajlik. Ha tévedek, úgy Maga az előbb hivatkozott ok alapján meg fogja bocsátani s alkalomadtán rajta leszek, hogy hibámat jóvá tegyem. Ha Hamar útján hozzá tud jutni ahhoz a levélhez, úgy addig is olvassa át.

Mindenekelőtt, hogy el ne felejtsem, a lapon elfelejtettem, a telefont ne szereljék le ; a havi 25 koronával több vagy kevesebb kiadás

egy csöppet sem bant s Magát se bántsá ; halásan köszönöm jóindulatú figyelmeztetését. Mert mégis itt-ott szükségük lehet reá ; aztán meg a leszereltetés után nehezen tudnék új számhoz jutni s megint számvaltoztatással volna bajunk, de felmondási időt is kívánnak s így arra is fizetni kell. S hátha mégis visszatérek, bár erről majdnem teljesen lemondottam.

A mi fizetését illeti, szíves fáradozását hálásan köszönve, a szept. 15-ig járótt úgy szept. 9. körül feladattam, azt remélhetőleg idején kézhez kapta ; az okt. 15-ig járótt, mivel e hó 10-ig zárva voltunk s a posta nem közlekedett s a 11-iki megnyitás után se akarták mindjárt felvenni, csak 16-án adathattam fel, közben az is megérkezhetett. Szíves elnézését kérem ezúttal is a késedelemért. Ha a jövőben ilyen vagy más okból pontatlan volnék, úgy legyen kegyes mindannyiszor Hamarhoz fordulni, a ki szíves lesz számlám terhére kifizetni. Egyben felkérem, szíveskedjék neki szólni, hogy fizesse ki a november 1-én esedékessé váló házbért és járulékait, a házmester havi 2 K szemétpénzét és Mohosné 10 K havi járandóságát szept., okt. és nov. és a jövő hónapokban is, hogy az se szenvedjen szükségét.

Nővérem járandóságát jövő évi január 15-ig Pozsonyban előre gondoskodtam s így ha addig haza nem jövök, neki febr. 15-től kezdődőleg havi 150 K lesz elküldve, ha valamiképp magam nem bírnék ez iránt és idején intézkedni.

Egyrészt a Maga kedves lapjából X/8-ról, másrészt nővérem X. 4., 7., 11. leveleiből, a melyeket mind tegnapelőtt vettem kézhez, szept. 12. óta nem kaptam semmiféle lapot, úgy látom, hogy Maguk mit sem tudtak arról, hogy mi ostromállapotban vagyunk. A napokban végre megjött ujságok is mélységesen hallgatnak arról, hogy okt. 10-ig milyen helyzetben volt Przemysl és csak 11-én emlékeznek meg róla, hogy az ostrom alól fel lett mentve. Tényleg az északi és nyugati oldalakról az orosz teljesen elhúzódtott, ellenben a keleti — Lemberg felé oldalon még tartja magát és itt vonva össze ereje legnagyobb részét, állja a rettenetes harczot a mi haderónk ellen. Ez a harcz tehát a VI. B. vagyis a váröv 6-ik kerülete mentén folyik, természetesen itt is némileg tovább húzta magát az orosz, hogy a mi kerületünk ágyúí oldalvást ne ágyúzhassák. Azért azonban egyes ágyúinkkal egyes ütegeit meg tudjuk kapni s így a mi kerületünk nemkülönben beleszól ebbe a harczba. Másrészt van egy üteg, a mely kerületünk egyik, a siedlickai szakaszával szemben továbbra is megmaradt a régi positiójában és folytonfolyvást szórja a shrapnelleket és gránátokat, hogy továbbra is lekötve tartsa az ott levő erődöt és ágyúit. Ott vannak ember magasságyúira

az orosz hullák, úgy hogy az orosz lövöldözése folytán azok eltakarításáról nem lehet gondoskodni. Ezen kerületnek ezen szakasztól délre eső szakasza előtt, a hol én állok, október 11-én már kimehettünk a váröv dróthálózatán, mert ebben az irányban az orosz ágyúival hozzánk nem tud érni. Kimentem és megnéztem azt a 250 hullát, a melyek az ott kiirtott erdő tüleveleitől barnult helyén heverték. Ezek az október hó 5-én hajnalban intézett s visszavert támadás áldozatai voltak. Tehát már öt napja, szélben, esőben, hidegben heverték ott. Ki hanyatt, ki arczra bukva, ki oldalt görbülten ; az egyik vánkoston pihentette vérző fejét. Lehet, hogy úgy ez, mint többen csak megsebesültek volt s az öt napi ott heverés s elvérzés folytán pusztultak el. Ám mi nem mehettünk a szerencsétlenek segítségére, mert okt. 10-ig az orosz lövöldözött bennünket, másrészt ott aknák, bombák voltak elhelyezve, a melyeket az ember észrevétlenül lábával megérinthet s ezzel levegőbe repül, tehát veszélyben voltunk ezek miatt ; de ezek hol létét az oroszoknak elárultuk volna. A kiket más helyekről behozhattunk, azokat be is hoztuk ; az egyik ilyen szerencsétlen sirva panaszkodott, hogy öt gyermeke van odahaza. Tekintettel az öt napi ott fekvésükre, szívat szíva mentem ki, azonban mit sem éreztem, mert hisz erős hideg idő és esőzés volt akkoriban. Nem mondhatom, hogy a látványtól valami rémesen irtóztam volna, természetesen küzdöttem a meghatottsággal, a midőn az egyiknek feltartott karjában jegygyűrűt láttam, másrészt a másiknak ég felé emelt mindkét karját megpillantottam, egy párat pedig erősen deranzsált állapotban szemléltem. Idősek és ifjabbak keverve voltak ; volt köztük három hadnagy. Szanaszét heverték ott szuronyos puskák, főzőedények, töltények, sapkák, kis kézi lapátkák, kenyérsákok s mindenféle holmik. Négy szuronyos puskát elszedettem, egyet magamnak megtartottam, a többit tisztársaim közt szétosztottam. Azonfelül a magam részére az egyikről leszedtem a tölténytartóövet, a melyben 100 töltény igen praktikusan van elhelyezve (100 töltény ezenkívül a kenyérsákban és patron táskában van, úgy hogy az orosz 200 tölténnyel van felszerelve, míg a miénk 120 tölténnyel).

A siedlickai szakasz előtt heverő oroszok legtöbbje kezeit az arca elé tartja. Ezeket a géppuska ölte meg ; ez a legöldöklőbb és legirtózatosabb fegyver ; ebből percenként 360 lövést tesznek. Ez tehát, ha egy nagyobb tömeg támad, rémes gyorsasággal százával szedi le az embereket. Úgy látszik az az iszonyat, a mely a kattogó géppuska hangjára fogja el az embereket, viszi a kezeket az arcz elé. Ám hiába, a következő pillanatban a többi százzal együtt lehull ó is.

Aztán persze messze távolban is feküdt egy-egy hulla ; sőt egy fél-

órányi távolban fekvő, felgyujtott falu utcáján is jó távol egymástól hevert öt hulla; ezek valószínűleg sebesülten odavánszorogtak s ott az úton pusztultak el. Sőt később egy másfél órányi távolban fekvő hegynek túlsó oldalán, a hol ezerszámra voltak igen ügyes, egy-egy ember tartózkodására alkalmas lyukak kivájva, a melyekben az oroszok az ostrom ideje alatt éjjel-nappal tartózkodtak, szintén leltünk orosz halottakat. Lehet, hogy ezek az ide repült ágyúlövedékeink lőtték agyon, de lehet, hogy ezek is sebükkel lefeküdtek s elpusztultak.

Állítólag az oroszoknak az ostromból kifolyólag 30—40,000 embere veszett el.

Ezek voltak az ostrom végét jelentő s emberi szempontból szomorú képek; jó úgy-e, hogy ezeken túlestünk.

Az eseményeknek reánk következő fordulatát aug. 31-én közölték velünk; összehívták a kerület körülbelül 100 tisztjét s tudtunkra adták, hogy hadseregünknek jobbszárnyát az oroszok benyomták, így tehát ennek következményeivel 3—4 napon belül számolni keil, a mennyiben megjelenhetik a kozák lovascsapat, lovasított tüzérség és lovasított gyalogság. A munkálatok tehát a megfeszített erővel folytatandók s befejezendők. Én szeptember hó 3-ig Rombovice faluban voltam, de mert ez kívül esett a várövön, úgy háromnegyed órányira keletre s így az orosz előnyomulás leghamarabb ért volna, szept. 4-én át kellett mennem a várövbé és pedig Krovniki faluba, a hol jelenleg is tartózkodunk.

Az események nem jöttek oly rohamosan mégsem, mert a mieink több helyütt feltartóztatták az oroszokat. Szeptember 6—8. hallottunk távoli ágyúdörgést a magaslatokról, a mely nap-nap után erősebb lett, ezek voltak a lembergi, grodeki és javorovi ütközetek hangjai. Aztán elcsendesült. Hogy ezek utolsója hogy végződött, nem tudtuk, kétség és gyanú támadt, hogy a katasztrófa küszöbön áll. Szeptember 13-án rengeteg kocsisor jött be a várövön átvonuló útvonalakra. Utána jöttek — t. i. ez a 3-ik hadtest trainje volt, — ágyúk, csapatok, lovasok, automobilonok, sebesültszállító kocsik, rettenetes tömege. Három nap és három éjjel tartott ez az átvonulás, a mely minden forgalmat lehetetlenné tett. Én szept. 14-én besiettem Przemyslbe, hogy az eseményeket a gócpontban megfigyeljem és naplóm részére feljegyezzem. Oly irtózatossá torlódás volt és annyira zsúfolva az egész utca, hogy ágyúk lafettáin kellett átmásznom, hogy az átellenben levő kávéházba bejuthassak. A gyalogjárók autók, kocsik által voltak elfoglalva. Mindez a visszavonuló 3-ik hadtest volt.

A mint ez átvonult, nyomában jött az orosz sereg, a mely egyik

részével nyomon követte a mi 3-ik hadtestünket, a másik része, három hadteste a vár ostromának feküdt, kezdett bennünket átkarolni.

Szeptember 16-án kezdték a mi erődjeink az ágyúzást egyrészt a mieink után nyomuló oroszok ellen, másrészt a vár körül elhelyezkedni kezdő orosz hadtestek ellen. Az egyes erődök lövéseiből meg lehetett állapítani, hogy az átkarolás tekintetében az orosz merre és mennyire halad. A midőn már köröskörül az összes erődök szóltak, ebből nyilvánvaló volt, hogy az egész vár körül van véve és semerre sincs ki út. A vasúti síneket mindjárt a mint a 3-ik hadtest átvonult, minden irányban felrobbantották s egy pár napig autóval tartották fenn a postai közlekedést, a míg az orosz egy párat el nem fogott; mire ezt is abbahagyták s így a külvilággal való érintkezés megszűnt, egyedül a rádiótelegráf maradt fenn, a melynek segítségével a várparancsnok érintkezett a külvilággal, illetve odakint levő hadvezérrel. A főhadvezér egész karáival és repülőgépeivel már körülbelül 10—12 napja elment innen; utána ment az osztrák-magyar bank itteni fiókja, a melyet a zúzavarban hiába kerestem, hogy a legénységi zsold kifizetésére ezreimeimet váltsa fel.

Nagy élvezettel hallgattuk a magaslatokon a mi ágyúink tüzelését. Épen nem nagy élvezettel hallgattuk a közben elhelyezett orosz ágyúk tüzelését. Megindult mindkét részről a várostromot bevezető rettenetes tüzérségi harc. Erről rengeteg sokat lehetne írni, kötetekre menőt. Éjjel-nappal szakadatlanul bömböltek az ágyúk, néha oly irtózatos hevességgel, valóságos űrletes, eszeveszett irammal, hogy a föld rengett beléje, a ház rázkódott, összeomlani készült. Ez olyankor volt, a midőn az orosz egyes helyeken már roppant szorongatott s a helyzet roppant veszedelmes volt. Az orosz nem kímélte a municiók készleteit; majdnem mindig sortüzet adott le, egy-egy nap csak a mi VI-ik kerületünkre ezrekremenő lövést tett, sőt volt két nap, a melyen 10,000 lövést adott le a mi kerületünkre. Október hó 2-án parlamentairek jelentek meg, a kik a vár átadására szólították fel a várparancsnokot, a ki természetesen elutasítólag felelt. Erre másnap lanyhább volt a lövöldözés, de annál rémségesebben indult meg okt. 4-én kora hajnalban s úgy látszott, hogy ezen az emlékezetes napon akarja bevenni a várat. Evvel az irlgalmatlan hevességgel folyt aztán a harc végig egészen az elvonulásig.

Részünkről a 30 és fél cm-es Mörserek is működtek, dörgésük iszonyatos, hatásuk rettenetes volt; ha becsapódtak a hegy hátába, abból 60—80 méternyi magas füstből és földből álló sötét hatalmas oszlop emelkedett a levegőbe, a föld rövidre visszahullott s a füst lassan eloszlott. Egy pár lövéssel egy egész holdat lehetett felszántani.

Az elhelyezkedés elején volt, hogy a megfigyelő 8 ágyú közeledését egy hídhöz jelezte. A Mörser a térképek alapján a hídra beállították s a mikor az első ágyú a hírhoz ért, kilőtték ; mind a 8 ágyú, kocsis, ló, ember repült szanaszét. Falvakat egy-két lövés romokba döntött és felperzselt. Alig tettek kezdetben a mieink egy pár ilyen Mörser-lövést, a mely írtó hatással dühönghetett az oroszok közt, rögtön felszállt az oroszoktól egy repülőgép s kereste ennek a szörnyetegnek elhelyezését. Talán negyed óra sem telt bele, az orosz ütegek javarésze a Mörser helyére kezdett erős tüzelést, mert ám a mieink is megsejtették, hogy az orosz repülőgép miért kóválygott a levegőben s rögtön a leszállása után összeszedték a Mörser s elvitték más helyre. A korábbi hely persze sokat szenvedett az oroszok ágyúlövéseitől.

Az egész ágyúzás alatt fent a magaslatokon az erődök vonalán kellett tartózkodnom kora reggeltől késő estig, sőt éjszakákon keresztül. Ebédre sem távozhattunk el ; a legénységi konyha ott volt a hegy lejtőjén, nekem és három tisztársamnak a faluban külön szakácsunk főzött s a tisztiszolga tábori főzőedényekben kihozta az ebédet, hozván persze tányérokat, evőeszközt, bort, poharat, ásványvizet. Ilyenkor valami közeli bódéba mentünk s ott asztalt, padot hevenyészttünk s jóízűen elfogyasztottuk az ebédet minden pillanatban készen lévén arra, hogy közibénk vág egy orosz gránát úgy, hogy szanaszét repülünk. A shrapnell ellen, ha magasabban felrobban, még megvédhet a fedezék, a melynek deszkája felett 30 cm föld van ; ám gránát ellen, a mely 2 m mélységre fúródik a földbe és a betonfalazatot is szétveti s teremnyi nagyságú tölcserít csinál a földben, -- nincs semmiféle fedezék. A legénységi konyhát egy pár gránát úgy körültölésérezte, hogy a szakácsok elszkoltak. Majd megsiketültem a magaslatokon ; hátam megett, a mint a lövészárókban álltam s látesővel átnéztem a túlsó magaslatokra, a honnan az oroszok ágyúi állottak, s rajtam keresztül dörögtek a mi ágyúink, sivitott a golyó ; onnat jöttek az orosz golyók s repültek felettem vagy messzebb oldalvást nagy zajjal felrobbanván. Október 6-án reggel nagyon közel megkörménykeztek s az előttem s közvetlen mögöttem lecsapódóktól oly szűk villába voltam fogva, hogy már teljes biztosra vettem, hogy elpusztítanak. Egy kis nyitott bémélyedésben állva, meg nem mozdultam s vártam. Hiába mozdultam volna előre vagy hátra, lehet, hogy ezzel a golyó útjába mentem volna. Jobb is volt, mert a későbbiek tovább és tovább csapódtak be. Szerencsém volt továbbá, hogy a két shrapnell, a mely oly közel kapott, felettem fel nem robbant, hanem a földbe fúródott s ott döntötte ki tartalmát ; mert ha felettem felrobban, úgy vagy a benne levő golyók találnak, vagy az aczélfalának

szétszakadó részei szakítanak szét (Sok orosz shrapnell rossz, fel nem robban s ez nekünk jó!).

Jól mulattunk azon, hogy a mielőtt egy izben tüzet gyújtottunk, hogy a kihült ebédet felmelegítsük, a főzödény fedele összeolvadt, nem lehetett kinyitni; végre úgy segítettünk magunkon, hogy egy hatalmas vésővel úgy megnyitottuk, mint a conservdobozokat szokás leverni.

A mint az orosz elment, nem is ebédek odakint; háromnegyed 12-re hintó jön elibém a hegy lábáig húzódó fasorban s észrevétlenül eltűnve lemegyek a hintóhoz s kocsizom haza, a hol persze fehér abroszszal felterített asztal vár jóízű ebédvel. Soha sem vártam életemben annyira a háromnegyed 12 órát, mint most; már kora reggel 5 órától odafent vagyok; javarészt járkálok, a tisztekkel diskurálok, egy hozzám szegődött húséges kutyával játszadózom, naplómban jegyezgetek, szivarokra gyujtogatok s füstölök mint a kémény, mókázgatok, sokat persze nézegetek tüzéségi látcsóval az előttünk dühöngő rettenetes küzdelemre, nézem az ágyúból kicsapó láng felvillanását, shrapnellek felrobbanását, a mit a magasban hirtelen felbukkanó bárányfelhőszerű füstgomolyag jelez, s a gránátok becsapódását, no meg nézem az erdőkből az ágyúdübörgés folytán kizavart őzikék ide-oda futkározását, a mire katonáink reájuk lőnek s egy-kettőt lelőnek belőlök. Végre lesz 11 óra, erre elkezdek látcsóvezetni a falumba vezető fasorra, jön-e már a koci, s a mint messze felbukkan s én előbb széjjelnézek, nincs-e nálam magasabb felsőbbség a hegyen, szedem a lábamat lefelé. Ebéd után egynegyed 2 órakor megint a házam elé áll a koci s kivisz; 5 óra felé újból eljön értem s akkor parancskiadásra egy távolabbi faluba megyek.

Az éjszakai kirándulások és a magaslaton tartózkodások nem voltak túlságos kellemetlenek. A míg osztagom dolgozott, én a mély futóárkokban kimentem a lövészárkokba s onnat néztem a közel oldalt levő fényszóró működését, a mint hatalmas fénykévét vet át a túlsó hegyhátakra. Kilométerekre menő messzeségben nappali világosságot teremtett, valóságos panoráma volt. Néztük persze rögvést, mozog-e ott az orosz. Csak egy-két perczig tartott a megvilágítás, aztán elaludt, hogy kis idő multával más helyre vágja a kévét. Akár mozgott túlman valami, akár nem, az ágyúink oda dörögtek, hogy egyrészt megzavarja az orosz, s ne hagyják aludni, másrészt figyelmeztették, hogy fent vagyunk mi is. A fényszórókkal váltakozva dolgoztak a világítópisztolyok. Ebbe egy különleges patront tesznek bele s azt kilövik a magasba; mire az a magasban mint egy rakéta meggyulad s lefelé szálltában nagy messzeségre elvilágít. Dörgött persze az orosz is mi reánk egyrészt

ágyúival, másrészt puskáival; sőt egyes helyeken oly közel volt a váröv előtt elhúzódo dróthálókhöz, hogy kézi bombákat vetett s egyeseket megölt, többeket megsebesített.

Az ostromi alatt a kerületünkben levő egyik erődöt, melyiket az orosz ágyúk leginkább lövöldöztek, az oroszok az utolsó napokban két ízben be is vették; a komoly következményeket, a melyek ebből keletkezhetek volna, az ott tartalékban tartott honvédeink háritották el, mindkét ízben az erődöt visszafoglalták s az oda betódult oroszokat elfogták. A magaslaton messze egy másik szakaszvonalon állva, távcsővel láttam, a mint ez a honvédezred futólépésben tartott Siedlicka felé, a melynek külső részén van az erőd. Később értesültem a különös jelenség okáról; az oroszok ezen betöréséről pontos tényállást nem lehetett megállapítani, úgy látszik az osztrák Landwehr nem igen tartotta magát. Általában a katonaság itt Przemyslben majdnem mind magyar; osztrák nagyon kevés van, úgy látszik, csak a magyarban van meg a bizalom. Hát az itteni mindenféle nemzetiségű népség a legszegényetesebben viselkedett. A mint az augusztus 31-iki fordulat bekövetkezett, első dolgunk volt a lakosságot úgy a várövon belül, mint a várövon kívül s közel fekvő falvakból a legrövidebb idő alatt eltávolítani. Ez egyrészt az árulkodás elfojtására, másrészt azért történt, mert ezeket a várövon kívül fekvő falvakat, a melyek az oroszoknak az elszállásolást a váröv körül és a rejtett megközelítését a várnak megkönnyítették volna, irtó módon elpusztították, felperzselték, a földdel egyenlővé tették, szalmás házaikat szétvetettük, kőházait, iskoláit, majorjait, kastélyait dynamittal a levegőbe röpítettük. A falvak két héten keresztül égtek s rémesen bevilágították az éjszakát. Valamennyi templomot, a mely közel a várövon kívül feküdt s bent a várövonban is, ugyancsak romhalmazzá robbantottuk. Ez azért történt, mert ezek a rutén templomok, a melyek legtöbbje nagyon gyönyörű volt s éppenséggel nem álltak arányban a községek szegényes külsejével és szűkös viszonyaival, állítólag orosz pénzen épültek s ezeknek viszonya, helyzete, fekvése az egyes erődökhöz s a vár egyéb pontjaihoz az oroszok által a legpontosabban ki van számítva s így az orosz tüzérségnek a lövöldözésnél kitűnő segédcélul szolgálhat s biztos támpontot nyújt a többi erőd és pont helyzetének kiszámítására és meglövöldözésére. Úgy 50 lépésnyire lakom a krovnikai faluban levő templontól; az egy gyönyörű három kupolás templom volt, belekerülhetett 200,000 koronába, az első robbanás mi kárt sem tett benne, a második lehajtotta a kupolák bádofedelét, a harmadik a középső kupolát döntötte romba, végre a negyedikre szétrepült a két oldalt álló kupola is. Nap-nap után látom a

romokat, a középső utcái bejárat falának egy része a felette álló márványkeresztel áll. Az én korábbi falum — Rombovice — eltűnt a föld színéről. Micsoda hatalmas fasora volt körülbelül másfél órányi hosszú utcájának, tele a kertek nagy gyümölcsfákkal, a falu végén volt Lyubomirszki herceg kastélya, majorkja s gyönyörű parkja évszázados fáival. Most mind romhalmaz, füstös fekete pizsok. Ezek a háború rémes kísérői. Azóta az ágyúzás révén hol mi gyújtottunk fel falvakat, a melyekben az oroszok voltak, hol az oroszok gyújtottak aláink. Sokat volt vörös éjjeleken át a láthatár!

A lakosság persze mindent visszahagyott, mert csak a mit két kezébe kaphatott, vihetett magával. Itt hagyta lábas jószágait, kocsi-jait, lovait, szénát, szalmát, ki nem csépett vetését, takarmányt, butorait, szóval mindenét. A mit lehetett s főleg a siránkozóktól, a kiket megszántam, az osztagom élelmezésére megvettem, mert hát a 250 ember napi élelmezéséről gondoskodni, illetve intézkedni, hogy az arra ki-rendeltek naponként a szükséges holnikat elhozzák, megszerezzék s ezek megszerzéséhez szükségesnek mutatózó pénzeket kiadni, nyugtá-akat aláírni s az egészről havonként elszámolni daczára minden háború-nak s izgalmainak, én tartozom. Odakint az ágyú dörög, ropog rettenete-ten a puská s akkor este 8 óra után bejön hozzám a számvető-altisztem a napi számadás megejtésére, nyugták s mindenmű jelentések alá-írására s történik a legénység zsoldjának kifizetése.

A mit meg nem vettem, azt önhatalmúlag birtokba vettem, hat lovat, két kocsit, egy hintót, a mely a papé volt s a mely az én kényel-memre szolgál, sokat járok rajta, hivatalos és nem hivatalos utakon, három tehenet, a melyek a reggeli kávéhoz a cacaóhoz a tejet szolgál-tatják s a rengeteg szénát, szalmát, a mely a pajtában s padlásokon van. Majd a kincstár kárpótól mindenkit, különben ha nem vettem volna gondozásba az állatokat, azok úgy is elpusztultak volna. A két koci egész nap szállítja az osztag élelmezésére szükséges dolgokat.

A nyugalmamat s jókedvet mindvégig megtartottam, pedig ugyancsak hullámozott a kedélyek hangulata a deprimáltság igen mély határáig. Sokszor vett erőt a lelkeken a levertség s ideges hangulat. Egy sereg tiszt is idegbeteg lett s a kórházba menekült, sőt egy meg-tébolyodott; ennek csapatát aztán az én nyakamba sózták, a mi egy kissé sok volt nekem is, de azért vígan jártam utána; ez az osztag egy másik, háromnegyed órányira Krovnikitől fekvő faluban volt elszállá-solva, folyton kocsin kellett ülnöm. Azonfelül a tébolyda főorvosa engem bízott meg, hogy a tébolyodottnak megfigyelésére az adatokat foglaljam össze s írjam le. Szóval dörögnek odakint az ágyúk s az ember írjon

tébolyodotról megfigyelést. Igen sok érdekes dolgot jegyeztem fel a naplómba s én azt hiszem, hogy egyrészt az, hogy folyton figyeltem mindent s a naplóm részére jegyezgettem s ezzel figyelmenet lekötöttem, másrészt annak tudata s érzete, hogy vesztetni valóm nincs, nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy mindenkor nyugodt és higgadt magatartást tanusítottam s jókedvem megtartottam. A naplóért sokat ostromoltak engem. mert sok humoros és tréfás, színes dolgot jegyeztem fel s valahányszor felolvastam, sokat neveltünk rajta.

El is felejttem sokszor, hogy öldöklő háborúban vagyok, mindig azt hiszem, hogy manőveren vagyok.

Mult héten kiküldöttek, hogy a várövön túl két órányira levő falutól éjszaka nehéz tüzérségi ágyúk felvonulását két szükséghid építésével és körülbelül három kilométer hosszú út készítésével tegyem lehetővé. Ott folyik a tüzérségi harc jelenleg. Kimentünk s este nyolcz órára épen készek voltunk, teljes csend volt. Egyszerre megvillan velünk szemben az egész láthatár, mintha az egészet láng borította volna el, utána következő pillanatban irtózatos, le nem írható dübörgés, sivitás, robbanás. Nyolcz orosz ágyú sortüzet adott le reánk. Lehattunk ott 500-on felül, teljes koromsötétség volt. Mindenkit a mély úba rendeltem, a mit épen vágtak ott s csendben húzódják meg. A lövések rövidek voltak. Még háromszor kellett ezt az irtózatos sortüzet végighallgatni, mind vagy rövid volt, vagy hosszú, felettünk elrepült. Még vártunk egy ideig, mert az orosz fényzóróval felettünk elvilágítva keresett bennünket, de nem lehetett, mert a mély út eltakart. Utána haza vonultunk; semmi baj sem történt. Ez alkalommal néztem meg azokat a hegyoldalakat, a melyeket az oroszok velünk szemben az ostrom alatt elfoglalva tartottak. Ezer számra voltak ott a hegy lábánál félkörben, azonfelül a parti mélyedésekben lyukak ásva, a melyekben egy-egy orosz éjjel-nappal tartózkodott. A lyuk több mint egy méter mély, alul szalmával, fent részben rózsével, szalmával és földdel fődött volt s alkalmazkodott a test formájához úgy, hogy az orosz abban elég kényelmesen elhelyezkedett. Itt voltak azok a hullák, a mikről említést tettem már.

Másnap hasonló megbizatással újból kimentem oda s ugyancsak a tüzérség felvonulási útját — az előbbitől kiágazóan — csináltuk meg. Ez alkalommal is shrapnelleket kaptunk, de azok magasak voltak. Elbeszélgettem itt a tüzérségi brigadéros adjutánsával, egy tüzérfőhadnaggal, a ki rendeleteket hozott a tüzerek felvonulására. Vig volt, említette, hogy már részt vett a lemergi, grodeki útközetekben s nem hiszi, hogy neki baja legyen még. Másnap délután úgy őt, mint

a brigadérosát egy orosz shrapnell-golyó megölte, mind a kettőnek egyszerre vége lett.

A tüzérségnek csinált úton ezen második alkalommal egy óriási s teljesen ép orosz gránátot találtam; senki sem mert hozzányúlni, maguk a tüzérek legkevésbé, mert az ilyen nem explodált gránát bármely pillanatban felrobbanhat. Fogtam tehát én a 25 kilós súlyos gránát-kát, mint egy kis babát s úgy vittem ki s helyeztem el, hogy senki, legkevésbé ló vagy szekér bele ne ütődjék.

Igen érdekes dokumentuma ennek az ostromnak egy szolgálati jegy, a melyen egy tisztársam bejelenti kerületi parancsnokunknak, hogy 24 órája hallgatja a rettenetes ágyúharczot, ennek folytán az ő idegei összeomlani készülnek, feje, gyomra fáj, kér egy-két napra felmentést. A parancsnok a következő megjegyzéssel küldte vissza a szolgálati jegyet: «Im Kriege gibt's kein Zusammenbrechen der Nerven.» Meg akartam szerezni tőle e jegyet, de nem adta oda, mert ő is mutatni s emlékül tartani akarja.

Az időjárástól rendkívül sokat szenvedtünk. Az egész ostrom alatt egyfolytában éjjel-nappal esett, folyton csuron-vizesek voltunk, felhőszakadások, orkánok, jégeső, hó kergették egymást. Egész nap vert az eső és zúdult nyakunkba éjjel is. Valami borzasztó volt, azt hittük, hogy ennek nem lesz se vége, se hossza. Végre most pár napja kiderült s így megszáradhatunk.

Ujságot szeptember 15-ike óta nem olvastunk; a kávéház is zárva volt egy ideig a forgalmas napokban, reá volt írva: Geschlossen. Gondolhatja, hogy ez egy kissé érzékenyen érintett, mert hát a kávéház alaposan a vérembe ment. Ugyan később is reá volt írva, hogy «Geschlossen», de reájöttem a nyitjára, hogy udvaráról be lehet menni. Azonban persze az asztalokon semmi ujság és eltűntek a gyufaskatulyák. Nagy szükség volt Przemyslben a gyújtókban s a katonai kincstár mindezzel reátette a kezét. Kaptunk ketten-ketten fél óra 1, azaz egy skatulyát. Ugyancsak kellett spórolni.

No de most már eleget untattam Magát, bevallom azonban, hogy igen későre jár az idő s nekem négy órakor fel kell kelnem; még egy keveset hallgatni fogom a most is ropogó puskatűzet, aztán nyugodt álmra hajtom fejem. Isten Vele; szívből üdvözli s kezeit csókolja . . .

Közl: PILCH JENŐ alezredes.